

ФАКУЛТАТИВНА НАСТАВА

-опште смјернице, инструкције и препоруке за организацију и реализацију-

Настава, као најважнија активност која се одвија у школи, представља сложен, али плански организован васпитно-образовни процес, у оквиру којег ученици, вођени од стране наставника, али и личношћу, треба да стичу знања, вјештине, навике и да се развијају у свим сегментима тј. да остваре/овладају исходима учења (дефинисаним наставним програмом) и стекну важне животне и остале компетенције. Поучавање и учење су неодојиве стране наставног процеса, гдје је процес поучавања углавном у зони одговорности наставника (осим када је у питању вршњачка едукација/поучавање), док је учење углавном у зони одговорности ученика. Наставни процес, који представља јединство поучавања и учења, може имати сваки пут други облик у различитим организационим и методичким основним формама наставе, при различитим типовима поучавања и учења и најзад при различитим структурама група и разреда. Са циљем бољег прилагођавања наставе различитим ученицима, њиховим могућностима и интересовањима, у нашим школама васпитно-образовни рад организован је у виду редовне, допунске, додатне, продужне и припремне наставе које су обавезне за ученике и/или групе ученика, те изборне и факултативне наставе, које се организују за ученике и/или групе ученика у складу са слободним избором за њихово похађање.

Према Уредби о измјенама и допунама Уредбе о педагошким стандардима и нормативима за основно образовање и васпитање („Службени гласник Републике Српске“ број 19/12, члан 11, став (3)) **факултативна настава** је један од проширених програма које школа може, у оквиру својих могућности, организовати (поред продуженог боравка, јутарњег чувања, слободних активности, школе у природи и припремних активности за дјецу у години пред полазак у први разред). Уредбом о измјенама и допунама Уредбе о педагошким стандардима и нормативима за основно образовање и васпитање („Службени гласник Републике Српске“ број 77/12, члан 11г, став(1)) факултативна настава дефинисана је као „флексибилан облик диференциране наставе богат и разноврстан по облицима и садржају, а организује се на основу посебно исказаних интересовања ученика у складу са кадровским и материјалним могућностима школе.“

Законом о измјенама и допунама закона о основном васпитању и образовању („Службени гласник Републике Српске“ број 63/20) дефинисано је да „...За ученике који исказују посебна интересовања организује се факултативна настава.“ Посљедњим измјенама законских прописа, факултативна настава је сврстана у категорију осталих облика непосредног васпитно-образовног рада са ученицима тј. у рангу је допунске наставе, додатне наставе, продужне наставе, те припремне наставе. Правилником о норми непосредног рада са ученицима наставника и стручних сарадника, у оквиру 40-часовне радне седмице у основној школи („Службени гласник Републике Српске“ број 5/09) предвиђено је да наставник може имати један или два часа осталих облика непосредног васпитно-образовног рада са ученицима, који се обавља путем: допунске наставе, додатне наставе, факултативне наставе, припремне наставе и секција.

Факултативна настава, у складу са значењем самог термина „*facultativus*“, представља необавезан, остављен слободном избору или изборни облик наставе. Овај облик наставе, као што је и раније наглашено, намијењен је ученицима који исказују посебна интересовања за различите области и садржаје, који могу бити дијелом усклађени са редовним наставним програмима појединих наставних предмета, али првенствено оне области и садржаје који се не изучавају у оквиру било којег редовног наставног програма. Једна од значајних особина факултативне наставе је њена флексибилност, која треба да се огледа у избору наставних садржаја и примјени различитих метода, организационих форми и средстава самог процеса наставе и учења, а које наставник бира у складу са циљевима и задацима које треба да

оствари, али и у складу са дефинисаним исходима учења које ученик треба да оствари. Сам статус факултативне наставе одређује и начин праћења и вредновања постигнућа ученика у оквиру овог облика наставе. Наставник прати учениково напредовање, развој његових способности, интересовања и мотивације, усмјерава га и подстиче развој одређених компетенција код ученика, али не врши оцјењивање у смислу изрицања бројчане или описне оцјене о степену остварености исхода учења и постигнућа ученика. Другим ријечима, ученичка постигнућа у оквиру реализације програма факултативне наставе се не оцјењују, тј. у оквиру факултативне наставе нема оцјењивања, него само праћење рада и напредовања ученика.

Програми факултативне наставе, који су развијени и предложени од стране Републичког педагошког завода, су флексибилни у погледу самих садржаја, предложеног фонда сати за реализацију одређених садржаја, али и у примјени наставних облика, метода, техника и средстава, с тим да је препорука да се примијењују савремени модели наставног рада, у којима ученици имају активну улогу. Један од циљева факултативне наставе је да ученици на занимљив и креативан начин овладају способностима тимског и кооперативног учења, те да кроз истраживачки рад подстичу развој кључних животних вјештина - критичко мишљење, комуникацијске вјештине, изградњу односа, друштвену одговорност и стварају функционална знања.

Школе треба да врше идентификацију ученика који испољавају интересовање за одређену област/садржај програма факултативне наставе, па тек у складу с тим да планирају организацију факултативне наставе. Процес идентификације ученика за факултативну наставу треба вршити на крају текуће наставне године за наредну наставну годину, а у изузетним случајевима може и почетком нове наставне године. Школа ће, након анкетирања ученика (одређених разреда за одређене програме), формирати хомогене (ученици једног разреда) и/или хетерогене групе (два и/или три разреда) ученика који ће изучавати програм факултативне наставе. Ученик који жели похађати одређену факултативну наставу, преузима одговорност њеног континуираног похађања за школску/наставну годину. С друге стране, наставник има одговорност да факултативну наставу организује на интересантан и занимљив начин, прилагођен узрасту ученика прве, друге или треће тријаде, али и ученика појединачно, како ученици који су на почетку исказали интерес за наведене садржај, не би изгубили интересовање током реализације програма факултативне наставе.

Величина групе за факултативну наставу зависи од исказаних интересовања ученика и просторних могућности школе, а педагошким стандардима и нормативима предвиђено је да за овај облик наставе група броји од 18 до 30 ученика, а као оптимална, величина групе сматра се група од 24 ученика. Уколико у школи има мање од 18 заинтересованих ученика за одређену факултативну наставу, школа може тражити одобрење ресорног Министарства за организовање факултативне наставе и са мањим бројем ученика.

Републички педагошки завод, као једну од активности у склопу реформских процеса за школску 2020/21. годину, понудио је основним школама Републике Српске факултативне програме за ученике друге тријаде (четврти, пети и шести разред), а који су претходно добили сагласност ресорног Министарства просвјете и културе. Одређени програми факултативне наставе намијењени су ученицима сва три разреда друге тријаде, те овакав приступ омогућава да у групи ученика који похађају факултативну наставу буду ученици различитих разреда, што може дати квалитативни допринос реализацији програма. Отвара се могућност да ученици уче једни од других, да једни друге подучавају, заједно уче и истражују, а имају различите узрасне карактеристике, различита предзнања и искуства, али их веже исто интересовање и жеља за изучавањем истих садржаја, појава процеса или нечег другог.

Програми факултативне наставе школама ће бити доступни путем сајта Републичког педагошког завода, а школе ће моћи да реализују све или само неке од предложених програма, зависно од интересовања ученика одређене школе, али и од услова за реализацију, те кадровских могућности.

Модел факултативних наставних програма је сличан моделу програма редовних наставних предмета, с тим да постоје и одређене разлике, како би више одговарао специфичностима факултативне наставе. Једна од разлика у односу на модел програма редовне наставе, јесте да у програму факултативне наставе није наведен/прописан седмични, него само годишњи фонд часова за реализацију програма. Школама је остављена слобода да саме одређују динамику реализације факултативних програма (седмични фонд часова), зависно од услова којима располаже, интересовања ученика, обавеза наставника који реализује програм, активности које су планиране у сврху реализације програма, као и других околности. У *Упутствима и препорукама за реализацију програма факултативне наставе*, која су у саставу сваког од развијених програма факултативне наставе, наведена је ова могућност. Тачније, реализација програма факултативне наставе предвиђена је током 30 наставних часова на годишњем нивоу, а наставнику је остављена слобода да сам креира распоред рада на седмичном нивоу. Предложени (оквирни) фонд часова за реализацију садржаја програма и остварење исхода учења, наставник може кориговати у складу са потребама и интересовањима ученика, али и у зависности од начина реализације, примијењених облика, метода и техника рада, те у складу са условима и могућностима школе. Одлуку о томе да ли ће се одређени програм факултативне наставе реализовати са једним или два часа седмично, доноси школа, у сарадњи са наставником који реализује овај вид наставе, водећи рачуна о дневном и седмичном оптерећењу ученика. Наведена флексибилност у динамици реализације важна је за ефикасност и квалитет реализације факултативне наставе, узимајући у обзир да је овај вид наставе намијењен ученицима који исказују посебна интересовања, која могу, али и не морају бити у било каквој вези са неким од редовних наставних предмета/програма. У програмима факултативне наставе, који су понуђени школама за школску 2020/21. годину, наведен је оквирни број часова за реализацију појединих тема. С обзиром да је ријеч о новим програмима, непознатим наставницима, из тих разлога је предвиђен оквирни број часова за реализацију одређене теме, али то не значи да наставник нема слободу да исти коригује и промијени.

Поред наведеног, модел програма факултативне наставе предвиђа дефинисање општег/их и посебних циљева програма, као и дефинисање исхода учења (по темама), приједлог садржаја програма/појмова, који су предложени у сврху остваривања дефинисаних исхода учења (што је исто као у програмима редовне наставе), и нуди информације о могућностима примјене наученог. Управо информације о могућностима примјене наученог су нешто што представља квалитативни искорак у односу на редовни наставни програм, а и у складу је са природом и карактеристикама факултативне наставе. Ове информације треба и да „привуку“ ученике за изучавање одређеног програма факултативне наставе тј. могу да се користе током представљања програма ученицима. На крају модела програма су *Упутства и препоруке за реализацију програма факултативне наставе*. Сваки програм има засебно и другачије упутство и препоруке за реализацију, које поред општих упутстава, садржи упутства и препоруке које се односе на конкретан програм факултативне наставе.

Приликом планирања реализације факултативне наставе акценат треба да буде на развијању функционалних знања, вјештина и способности ученика, те примјени савремених модела наставе који се темеље и подстичу: истраживачко, интерактивно и искуствено учење, индивидуализовану, диференцирану, егземпларну, пројектну, те проблемску наставу... Наставник има могућност кориштења материјала и у дигитализованој форми и уопште кориштење информационих технологија, током реализације програма факултативне наставе што ће значајно доприносити унапређивању овог облика наставе.

Реализација програма факултативне наставе може се одвијати у школским условима тј. учионичком простору (класичној и/или специјализованој учионици/ кабинету), али одређени часови се могу организовати и изван простора школе. Факултативна настава може бити

организована и као настава на даљину, која је заснована на преносу образовних садржаја и инструкција за учење кориштењем различитих средстава електронске комуникације. Часови факултативне наставе у свакој школи требају бити прилагођени тренутној ситуацији и условима у којима школа ради, а свака школа/наставник ће донијети одлуку о томе који модел ће користити за реализацију програма факултативне наставе: као наставу у учионици, наставу изван учионице, наставу на даљину или комбиновани модел неких од наведених облика.

Од школске 2020/2021. године школама ће бити доступни сљедећи програми факултативне наставе, за ученике друге тријаде:

- ✓ Домаћинство 1, за четврти, пети и шести разред
- ✓ Домаћинство 2, за четврти, пети и шести разред
- ✓ Мали програмери 1, за четврти, пети и шести разред
- ✓ Мали програмери 2, за пети и шести разред
- ✓ Калиграфија, за четврти, пети и шести разред
- ✓ Истраживачи завичаја, за четврти и пети разред

За сваки од понуђених факултативних програма, у склопу *Упутства и препорука за реализацију програма*, наведено је који профил наставника може реализовати одређени програм, што је у складу са законским прописима, али и специфичностима одређеног програма, па тако:

- ✓ Програме *Домаћинство 1* и *Домаћинство 2* могу реализовати наставник разредне наставе или наставник предметне наставе (биологија, хемија ...) који има афинитета и интересовања, али и одређене вјештине, знања и способности потребне за успјешну реализацију предвиђених програмских садржаја.
- ✓ Програме *Мали програмери 1* и *Мали програмери 2* могу реализовати наставник информатике и/или наставник разредне наставе који има развијене основне информатичке компетенције (уз посједовање одговарајућих сертификата као доказа о развијености информатичких компетенција). Приликом реализације факултативне наставе *Мали програмери* могу се ангажовати повремено и особе (то могу бити и родитељи ученика) који се професионално баве програмирањем.
- ✓ Програм *Калиграфија* може реализовати наставник разредне наставе, вјероучитељ или други наставник предметне наставе који има афинитета и интересовања, али и одређене вјештине, знања и способности потребне за успјешну реализацију предвиђених програмских садржаја.
- ✓ За програм *Истраживачи завичаја* није посебно наглашено, али с обзиром да се програм темељи на садржајима и исходима редовног наставног програма природе и друштва, овај програм у потпуности може реализовати наставник разредне наставе.

Одлуку о организацији и реализацији програма факултативне наставе за одређену школску годину доноси Наставничко вијеће, а на основу резултата проведених испитивања интересовања ученика за неки од понуђених програма.

Школа тј. задужени наставник води евиденцију о реализацији програмских садржаја факултативне наставе у *Дневнику рада факултативне наставе*, а у складу са чланом 158 став 10 под 4 Закона о основном васпитању и образовању („Службени гласник Републике Српске“ број 44/17, 31/18, 84/19, 35/20 и 63/20) и Правилником о садржају и начину вођења документације и евиденције и обрасцима јавних исправа у основној школи („Службени гласник Републике Српске“ број 66/13 члан 21). *Дневник рада факултативне наставе* утврђен је на Обрасцу 12 в, а исти садржи: упутство, наставни предмет и распоред рада, програм рада, списак укључених ученика, дневник рада, запажања о раду и успјеху ученика, посјете и утисци о раду, те подаци о контроли евиденције и рада. У складу са новим законским

прописима педагошка документација и евиденција у школи води се у писаном и електронском облику, за школе које имају јединствен информациони систем Министарства (еДневник), а од школске 2020/21.године то су све основне школе у Републици Српској.

Републички педагошки завод ће и даље радити на развијању програма факултативне наставе, како за ученике друге, тако и за ученике прве и треће триједи. Школе имају могућност да се, у складу са исказаним интересовањима и потребама ученика и наставника, и саме баве развијањем приједлога програма факултативне наставе. Завод ће реаговати на изказану намјеру школе да развија одређени програм факултативне наставе, одредиће инспектора/е-просвјетног/е савјетника/е који ће имати координирајућу улогу у развоју програма. Након што процијенимо да је програм примјерен за употребу у оквиру одређене тријаде или разреда, доставићемо приједлог програма ресорном министарству на сагласност за употребу. Иако није ријеч о редовним наставним програмима потребно је да сваки програм добије сагласност ресорног министарства, као први, али не и једини, услов да би се примјењивао у основној школи. Након добијене информације да програм може да се примјењује у школама, Републички педагошки завод ће нове програме путем сајта учинити доступне школама.